

PIOTR SZKUTNIK* – ŁÓDŹ

**TESTAMENT PROBOSZCZA PARAFII STOLEC,
DZIEKANA SIERADZKIEGO KS. JÓZEFA DE SOTRO
Z 1822 ROKU**

**THE WILL OF THE PARISH PRIEST OF STOLEC
AND DEAN OF SIERADZ, REV. JÓZEF DE SOTRO
OF 1822**

Abstract

A will is only one type of notarial deed, introduced in the Polish lands in 1808. The wills of clergymen make up a small percentage of the total of such documents. The last will of Rev. Józef de Sotro constitutes a handwritten will, written personally by the testator, which is rare among this category of records. The clergyman is distinguished by his position as head of the deanery, his French origin, his noble status and his long tenure (37 years) in the parish of Stolec, where he lived with his parents and sister.

J. De Sotro's will, carefully written in 1822, was found after his death in 1828. In it, the testator asked for prayers for the soul, giving details of the funeral, for which, as well as for the poor, he allocated appropriate sums. He also described his assets, consisting of movables and receivables. He ordered that the rectory's inventory be retrofitted, and that the sum from the sale of its property be divided into three equal parts: for the church, for the relatives (for the sister and the Bęczkowski nephews), and for the executors, whom he appointed a total of four, including a nephew-priest.

Keywords: Stolec; will; 19th century; dean; clergy; notarial deeds; source edition

Translated by Marek Robak-Sobolewski

* Piotr Szkutnik – dr historii, Instytut Historii, Uniwersytet Łódzki
e-mail: pszkutnik@uni.lodz.pl
<https://orcid.org/0000-0001-6086-2655>

Streszczenie

Testament jest jednym z rodzajów akt notarialnych, wprowadzonych na ziemiach polskich w 1808 roku. Testamenty duchownych stanowią niewielki procent ogółu tego typu dokumentów. Ostatnia wola ks. Józefa de Sotro stanowi testament własnoręczny, spisany osobiście przez testatora, rzadko spotykany wśród tej kategorii akt. Duchownego wyróżnia funkcja zwierzchnika dekanatu, pochodzenie francuskie, stan szlachecki oraz długi staż pracy (37 lat) w parafii Stolec, gdzie mieszkał z rodzicami i siostrą.

Po śmierci J. de Sotro w 1828 roku odnaleziono jego starannie spisany w 1822 roku testament. Testator prosił w nim o modlitwy za duszę, podając szczegóły pogrzebu, na który, jak również dla ubogich, przeznaczył odpowiednie sumy. Opisał swój majątek składający się z ruchomości oraz wierzytelności. Polecił doposażyć inwentarz probostwa, podzielić sumę ze sprzedaży jego dóbr na trzy równe części: dla kościoła, krewnych (dla siostry i siostrzeńców Bęczkowskich) oraz dla egzekutorów, których wyznaczył łącznie czterech, w tym siostrzeńca-duchownego.

Słowa kluczowe: Stolec; testament; XIX wiek; dziekan; duchowieństwo; akta notarialne; edycja źródłowa

Celem artykułu jest edycja i analiza źródłoznawcza testamentu duchownego katolickiego. Zamierzeniem autora jest omówienie treści tego dokumentu na tle innych ostatnich rozporządzeń duchownych oraz przedstawienie kręgu rodzinnego sukcesorów testatora.

Wstęp

Notariat polski wywodzi się z prawodawstwa francuskiego¹. Na ziemiach polskich został wprowadzony w 1808 roku². Akta notarialne to źródła masowe z powtarzalnymi jednorodnymi zapisami³, przydatne do badań nad dziejami własności⁴, mogące również stanowić przyczynek do biografii postaci⁵.

¹ J. Kazimierski, *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 4 (1959) s. 110.

² S. Kozak, *Akta notarialne jako źródło historyczne. Metodologia i kierunki badań, postulaty badawcze*, „Studia Źródłoznawcze”, 46 (2009) s. 142.

³ A. Włodarczyk, *Notariat. Przeszłość i możliwości naukowej eksploracji (na przykładzie spuścizny notariuszy wieluńskich w XIX w.)*, „Rocznik Wieluński”, 9 (2009) s. 226.

⁴ H. Szymańska, J. Śmiałowski, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion”, 30 (1959) s. 65-66; J. Mazurkiewicz, *Znaczenie akt notarialnych dla badań nad własnością w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Nauki Filozoficzne i Humanistyczne”, 20 (1965) s. 115-126.

⁵ K. Skupiński, *Notariat i akta notarialne jako przedmiot badań historyka*, w: *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. S. Piątkowski, K. Skupiński, Radom 2004, s. 16.

Jednym z rodzajów akt notarialnych są testamenty⁶, które stanowią jednostronne oświadczenie, w którym spadkodawca rozporządza majątkiem⁷, dokonując podsumowania swego dorobku⁸. Testament jest dokumentem swoistym, stanowiącym ściśle uregulowany akt prawny, a jednocześnie tekst autorski, wyrażający m.in. przeżycia religijne, uczucia, ideały.

Testamenty rejestrowane przez/dla duchownych stanowią niewielki procent wszystkich tego rodzaju zapisów⁹. Testament dziekana Józefa de Sotro należy do własnoręcznych¹⁰, spisanych ręką testatora¹¹, które zachowały się w aktach notarialnych z XIX wieku w niewielkiej liczbie¹².

Wartość źródłowa testamentu uzasadnia jego edycję¹³. Testamenty stanowią m.in. źródło do poznania mentalności, pobożności, obyczajowości, kultury materialnej, koligacji rodzinnych, spraw majątkowych¹⁴. Lektura aktu ostatniej woli pozwala na poznanie poglądów testatora na różne sprawy, tak doczesne, jak i wieczne, a także stosunków rodzinnych, kręgów towarzyskich¹⁵. Mimo szeregu walorów poznawczych testamenty duchownych są jednak rzadko przedmiotem edycji¹⁶. Przy czym

⁶ D. Malec, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007, s. 62.

⁷ L. Tymiakin, *O formułach w XVII-wiecznym testamencie przemyskim*, „Rocznik Przemyski”, 27 (1990) s. 141.

⁸ J. Krochmal, *Przemyskie testamenty staropolskie*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 6 (1989) s. 133.

⁹ W aktach notariuszy częstochowskich z lat 1809-1865 wśród 483 testamentów znajduje się zaledwie 9 spisanych przez/dla duchownych. Zob. „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich. Część I*, oprac. D. Złotkowski, Częstochowa 2005, s. 32.

¹⁰ Własnoręczny, czyli holograficzny. Zob. G. Jawor, *Stale formuły w testamentach polskich*, „Rozprawy Komisji Językowej”, 12 (1981) s. 219.

¹¹ J. Bieda, *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego w świetle akt notariuszy zgierskich w latach 1826-1875*, Łódź 2013, s. 78.

¹² W XIX-wiecznych aktach notariuszy zgierskich znajduje się 319 testamentów publicznych oraz zaledwie 10 protokołów posiedzeń sądowych w przedmiocie otwarcia testamentu własnoręcznego, z czego tylko w 6 przypadkach zachowała się treść rozporządzenia, ponadto niewiele, bo tylko 9 testamentów tajnych. Zob. J. Bieda, *Testamenty publiczne na ziemiach Królestwa Polskiego w świetle praktyki notarialnej na przykładzie działalności kancelarii notarialnych w Zgierzu w latach 1826-1875*, Łódź 2011, s. 17. W aktach notariuszy częstochowskich w latach 1834-1865 na 240 testamentów jedynie 83 stanowiły prywatne (własnoręczne). Zob. „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich. Część III. 1834-1865*, oprac. D. Złotkowski, Częstochowa 2011, s. 6.

¹³ H. Suchojad, *Metodologiczne i praktyczne uwarunkowania edycji testamentów- kilka uwag na kanwie publikacji Cui contingit nasci*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63 (2015) nr 4, s. 603-604.

¹⁴ P. Klint, *Edycje testamentów szlacheckich z ksiąg grodzkich wielkopolskich i ziemi halickiej z XVII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63 (2015) nr 4, s. 647-648.

¹⁵ Ł. Gołaszewski, *Knyszyńskie testamenty składane ustnie wobec władz miejskich na przełomie XVII i XVIII wieku. Teksty autorstwa umierających, czy też pisarzy miejskich?*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 62 (2014) nr 3, s. 346.

¹⁶ E.E. Wróbel, *Istotne pytania związane z edycją testamentów duchownych okresu staropolskiego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63 (2015) nr 4, s. 578.

badane są głównie testamenty z okresu średniowiecza i wczesnej nowożytności, w mniejszym stopniu XIX-wieczne.

Spisanie testamentu pozwalało na przekazanie spadku bliskim kapłana. W przypadku śmierci duchownego bez testamentu, jego ruchomości mógł przejąć biskup jako zwierzchnik¹⁷. Władze kościelne zalecały ponadto, by jak największą część majątku pozostawić kościołowi parafialnemu lub przeznaczyć na cele pobożne¹⁸. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1824 roku nakazała dozorowi kościelnemu, w ciągu doby po śmierci proboszcza powiadomić sąd okręgowy i komisarza obwodowego, by delegował na miejsce urzędnika. Sąd opieczętowywał majątek oraz dokonywał jego spisu. Według przepisów z 1817 roku podział majątku między rodzinę następował dopiero po spłaceniu długów i przekazaniu czwartej części majątku beneficjanta, na kościół w którym pracował, z wyłączeniem jednak dóbr dziedzicznych¹⁹. Z tego powodu podział majątku między krewnych następował po odliczeniu inwentarza probostwa tzw. *fundi instructi* i części obowiązkowej²⁰.

Testator i jego sukcesorzy

Józef de Sotro został ustanowiony proboszczem w Stolcu w 1785 roku²¹ (instytuowany 13 maja 1785 roku, a introdukowany 3 czerwca 1785 roku)²². Stolec należał do powiatu sieradzkiego²³. Był wsią szlachecką, ze świątynią drewnianą poświęconą pod wezwaniem św. Wawrzyńca, zbudowaną w 1768 roku przez Filipa Szaniawskiego. W 1827 roku we wsi Stolec mieszkało w 69 domach 505 mieszkańców²⁴.

Na tle lokalnego duchowieństwa J. de Sotro wyróżniał długi staż pracy w swojej parafii (37 lat) oraz funkcja dziekańska. Jako dziekan warcki pojawia się po raz pierwszy w schematyzmach w 1809 roku²⁵. Zajmował się m.in. instalowaniem proboszczów w dekanacie, np. w 1811 roku w Charłupi²⁶. Po zmianach admini-

¹⁷ B. Popiołek, *Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII wieku*, Kraków 2009, s. 95.

¹⁸ D. Główna, *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2004, s. 43.

¹⁹ W. Jemieliły, *Czwarta część majątku po zmarłych proboszczach dla parafii w Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne”, 37 (1994) nr 1-2, s. 260.

²⁰ Np. w testamencie z 1842 roku proboszcza parafii Biała. Zob. „*Wiedząc dobrze... Część III*”, s. 181-182.

²¹ W. Kujawski, *Parafie diecezji wrocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818-1925*, Włocławek 2018, s. 344.

²² M. Różański, *Duchowieństwo parafialne archidiaconatu uniejowskiego w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Łódź 2010, s. 250.

²³ Z. Włodarczyk, *Wieluńskie w dobie Prus Południowych 1793-1806*, Wieluń 2005, s. 54.

²⁴ J. Majdański, *Kościół św. Wawrzyńca w Stolcu*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (1987) nr 4, s. 9; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 11, red. B. Chlebowski, Warszawa 1890, s. 360.

²⁵ *Directorium officii divini ac missarum ad usum Almae Ecclesiae Metropolitanae & Archidiececesis Gnesnensis pro anno domini MDCCCX 1810...*, Poznań [1809], s. 111.

²⁶ J. Szubzda, *Kościół charlupski i ich twórcy*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2007) nr 2, s. 34.

stracyjnych w 1818 roku pracował w diecezji kujawsko-kaliskiej, od 1819 roku jako dziekan sieradzki²⁷.

W czasie swej posługi kapłańskiej J. de Sotro gościł na plebanii swoich najbliższych, w tym rodziców. Cechą wyróżniającą J. de Sotro było pochodzenie jego rodziny. Według aktu swego zgonu dziekan był synem Ludwika i Agnieszki ze wsi Stolec, co dowodzi ich zamieszkania w parafii syna²⁸. Ludwik de Sotro był Francuzem, zmarł w Stolcu 27 marca 1793 roku, w wieku 88 lat, po przyjęciu za życia wszystkich sakramentów od „wielebnego ojca” Piotra Szemborskiego, kapelana w kaplicy w Niechmirowie. Został pochowany następnego dnia w kaplicy Olszowskich we wspomnianym Niechmirowie²⁹. Nikt o imieniu Agnieszka i nazwisku de Sotro, nie zmarł w parafii Stolec, w czasie urzędowania tam testatora. Matką duchownego była niewątpliwie Rozalia de Sotro, wdowa, zmarła cztery lata później 13 sierpnia 1797 roku w Stolcu, w wieku około 74 lat, również po przyjęciu za życia wszystkich sakramentów. Została pochowana w kaplicy Olszowskich³⁰ w Niechmirowie, niewątpliwie u boku męża.

Dziekan posiadał również wyróżniające go pochodzenie szlacheckie³¹. Małżonkowie de Sotro są określani w metrykach jako „urodzeni”. Pochodzenia stanowego może dowodzić także pieczęć sygnetowa z czerwonego laku z wyciśniętym herbem na końcu testamentu³². Szlachta bowiem potwierdzała ostatnią wolę rodowymi pieczęciami³³. W schematyzmach z początku XIX wieku obco brzmiące nazwisko dziekana jest wydrukowane błędnie jako „de Siostra”³⁴, „de Sostro”³⁵. Później np. w gazetach z 1844 roku zdarzały się także, zapewne drukarskie literówki, podające nazwisko w wersji „de Sorto”³⁶.

²⁷ *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Bissextili MDCCCXX*, Warszawa [1819], s. 16.

²⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Stolcu, sygn. 31, Akt zgonu nr 68 z 1828 r.

²⁹ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (dalej: ADWł), sygn. KM p. Stolec 5, Akt zgonu nr 22 z 1793 r.

³⁰ ADWł, sygn. KM p. Stolec 5, Akt zgonu nr 70 z 1797 r.

³¹ Spośród duchownych ościennego dekanatu szadkowskiego w 1835 roku na terenie w diecezji kujawsko-kaliskiej przedstawiciele szlachty pod względem liczebności (39%) ustępowali mieszkańcom (48%), plasując się przed chłopami (13%). Zob. P. Szkutnik, *Duchowieństwo dekanatu szadkowskiego w roku 1835*, „Biuletyn Szadkowski”, 7 (2007) s. 56.

³² Stan odcisku nie pozwala na jednoznaczną identyfikację herbu.

³³ Popiołek, *Woli mojej*, s. 32.

³⁴ *Directorium officii divini ac missarum juxta rubricas generales breviarii & missalis Romani nec non decreta S. R. C. ad usum Almae Ecclesiae Metropolitanae & Archi-dioecesis Gnesnensis accommodatum pro anno domini MDCCCVII 1807...*, Poznań [1806], s. nlb.; *Directorium officii divini ac missarum juxta rubricas generales breviarii & missalis Romani nec non decreta S. R. C. ad usum Almae Ecclesiae Metropolitanae & Archi-dioecesis Gnesnensis accommodatum pro anno domini MDCCCVIII 1808...*, Poznań [1807], s. 93.

³⁵ *Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Bissextili MDCCCXX*, Warszawa [1819], s. 16.

³⁶ „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego”, (1844) nr 255, s. 1923; „Kurjer Warszawski”, (1844) nr 305, s. 1445.

Przybliżenie danych biograficznych postaci występujących w testamencie poszerza wiedzę na temat wzajemnych powiązań z testatorem³⁷. Testamenty świeckie przewidują na spadkobierców również zstępnych³⁸, w przypadku duchownych, opisują głównie krewnych w liniach bocznych.

Siostra plebana Marianna de Sotro, jako panna, obok „urodzonego” Antoniego Pawłowskiego, była 27 października 1795 roku chrześną Salomei, nieślubnej córki Zuzanny Hakownej i Antoniego narodowości rosyjskiej³⁹. Określona „wielmożną” Marianna de Sotro, jako panna zamieszkała w Wieluniu, zmarła 22 października 1837 roku w Wieluniu, w wieku 88 lat. Świadkowie „wielmożni” wikariusz Ignacy Staszyński liczący lat 27 i kontroler kasy obwodowej Aleksander Mianowski liczący lat 42, nie znali jej miejsca urodzenia i nazwisk rodziców⁴⁰. Jako urodzona około 1749 roku, była o 4 lata starsza od brata-testatora.

Dziekan posiadał również zamężną siostrę Annę Bęczkowska zmarłą 10 października 1812 roku na plebanii w Chwałborzycach, w wieku 65 lat. Jako urodzona około 1747 roku była o 6 lat starsza od brata. Oświadczenie o zgonie złożyli jej syn ks. Łukasz Bęczkowski, proboszcz parafii Chwałborzyce i mąż Roch⁴¹, który był również zapewne szlacheckiego pochodzenia. Określony jako „urodzony”, mieszkający przy synu plebanie, podpisał się w roli świadka, obok Pawła Jankowskiego posesora plebani chwałborzyckiej, 21 listopada 1809 roku pod aktem urodzenia Andrzeja, syna Mikołaja Dychnickiego organisty parafii Chwałborzyce i Agaty Andrzejewskiej⁴². Roch Bęczkowski żył jako wdowiec zaledwie półtora miesiąca. Zmarł na plebani w Chwałborzycach 26 listopada 1812 roku, w wieku 75 lat, co poświadczył jego syn proboszcz oraz parobek plebana Michał Jędrzejczak⁴³.

Testator jak i jego znani krewni byli długowieczni. Spadkobierca i główny egzekutor testamentu ks. Ł. Bęczkowski, dożył również sędziwego wieku. Zmarł, licząc 77 lat, 12 grudnia 1847 roku w Czastarach. Był wówczas proboszczem parafii Czastary oraz kanonikiem honorowym kaliskim. Urodził się we wsi Policzna na terenie późniejszej guberni sandomierskiej, jako syn wspomnianych Rocha i Anny de Sotro Bęczkowskich⁴⁴.

³⁷ M. Sumowski, *Duchowni w testamentach mieszczkańskich – mieszczkanie w testamentach duchownych. Zapisy ostatniej woli jako źródła do badania powiązań (Prusy, XV – początek XVI wieku)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 68 (2020) nr 3, s. 317.

³⁸ M. Morys-Twarowski, *Testament Jana Śliwki z 1873 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, (2012) nr 139, s. 169-174.

³⁹ ADWł, sygn. KM p. Stolec 4, Akt urodzenia nr 74 z 1795 r.

⁴⁰ APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Wieluniu, sygn. 85, Akt zgonu nr 131 z 1837 r.

⁴¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie (dalej: APPoK), Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chwałborzycach, sygn. 5, Akt zgonu nr 5 z 1812 r.

⁴² APPoK, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chwałborzycach, sygn. 2, Akt urodzenia nr 11 z 1809 r.

⁴³ APPoK, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Chwałborzycach, sygn. 5, Akt zgonu nr 10 z 1812 r.

⁴⁴ Akt podpisali świadkowie zamieszkali w Czastarach – organista Łukasz Maciejewski, liczący 55 lat i Józef Maciejewski, liczący 30 lat. Zob. APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Czastarach, sygn. 89, Akt zgonu nr 122 z 1847 r.

Jego wuj J. de Sotro zmarł w 1828 roku, czyli sześć lat po spisaniu testamentu. Akt zgonu podaje w dopisku (stanowiącym korektę) na marginesie, jako datę zejścia 14 sierpnia, jednak pierwotnie w treści aktu wpisano 16 sierpnia. Zmarły był kanonikiem kolegiaty kaliskiej. Żył 75 lat, co oznaczało, że urodził się około 1753 roku. Występujący w testamencie siostrzeniec zmarłego Leon Bęczkowski zamieszkały na probostwie i egzekutor Józef Dzwonkowski, dzierżawca dóbr Stolec, obaj ze Stolca, złożyli 18 sierpnia oświadczenie o śmierci proboszcza ks. Józefowi Karpińskiemu⁴⁵.

Testament

Zgodnie z wymogami prawa osoba, która odszukała testament, była zobowiązana przesłać go do Trybunału Cywilnego I Instancji danego okręgu⁴⁶. Po śmierci dziekana pisarzy Wydziału Spornego Sądu Pokoju Powiatu Sieradzkiego, dokonując opieczętowania ruchomości zmarłego, 16 sierpnia znaleźli testament J. de Sotro, który wraz z raportem 21 sierpnia 1828 roku przesłali do Biura Prezesa Trybunału Cywilnego Województwa Kaliskiego, gdzie został ogłoszony 9 września⁴⁷. Autentyczność testamentu była tam badana pod względem cech formalnych w celu wykluczenia jego fałszerstwa⁴⁸.

Prezes Trybunału Feliks Dwernicki⁴⁹ skontrolował i opisał testament, który znajdował się w kopercie z trzema pieczęciami wyciśniętymi na czerwonym laku. Koperta została zaparafowana i podpisana w Stolcu 16 sierpnia 1828 roku przez delegowanych urzędników, sukcesorów oraz przedstawicieli sądu powiatu sieradzkiego, tj. Antoniego Cichowicza burmistrza miasta Pławna⁵⁰ i wspomnianego wyżej dziekana sieradzkiego Józefa Karpińskiego⁵¹, spadkobierców Mariannę de Sotro wraz z ks. Łukaszem i Leonem Bęczkowskimi⁵² oraz pisarzy sądu pokoju Marcina Maleszewskiego oraz sądu podsędkowskiego Jakuba Bojemskiego⁵³. Wewnątrz koperty były dwa arkusze czystego papieru, przesyte przez środek białą nicią. Arkusze były dołączone do testamentu spisanego w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, oznaczonych literami A i B, każdy składający się z dwóch i pół arkusza, czyli 10 stron. Początek i koniec testamentu opisano, podając zdanie

⁴⁵ APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Stolcu, sygn. 31, Akt zgonu nr 68 z 1828 r.

⁴⁶ Bieda, *Testament – prawo*, s. 83.

⁴⁷ Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (dalej: APŁoS), Akta notariusza A. Pstrokońskiego w Sieradzu, sygn. 20, nr 184 z 1828 r., s. 524-527.

⁴⁸ A. Moczulska, *Inwentarze, protokoły licytacji, intercyzy i testamenty zawarte w aktach notarialnych z obszaru Królestwa Polskiego w XIX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 22 (1977) s. 220.

⁴⁹ Był prezesem Trybunału również w późniejszym okresie. Zob. *Kalendarzyk polityczny na rok 1841*, wyd. F. Radziszewski, Warszawa 1841, s. 171.

⁵⁰ APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Sieradzu, sygn. 34, Akt ślubu nr 36 z 1828 r.

⁵¹ *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis Pro A. I post Bissextilem 1829*, Warszawa [1828], s. 77, 98.

⁵² APŁoS, Akta notariusza A. Pstrokońskiego w Sieradzu, sygn. 20, nr 184 z 1828 r., s. 524-527.

⁵³ APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Sieradzu, sygn. 34, Akt urodzenia nr 190 z 1828 r.

rozpoczynające i kończące jego treść, na której końcu widniała pieczęć na czerwonym laku. Poniżej znajdował się również podpisany dodatek spisany tą samą ręką, składający się z 18 wierszy tekstu⁵⁴.

Prezes wysłał 9 września dwa egzemplarze testamentu wraz z kopertą i kopią protokołu jego publikacji (ogłoszenia), które odebrał 18 września⁵⁵ rejent powiatu sieradzkiego Antoni Pstrokoński⁵⁶. Jeden egzemplarz oryginalnego testamentu został wszyty w akta notarialne, a drugi przekazany egzekutorom. Ekstrakt protokołu ogłoszenia testamentu został wydany 18 września dziekanowi sieradzkemu (wraz z ekstraktem testamentu) i ks. Ł. Bęczkowskemu, ponadto notariusz przesłał ekspedycję wraz z publikacją testamentu do kontroli skarbowej⁵⁷.

Zachowany egzemplarz testamentu, włączony do akt notarialnych, stał się przedmiotem niniejszego opracowania. Kodeks Napoleona ograniczał wymogi formalne dla testamentu własnoręcznego i pozwalał na dość swobodny sposób jego spisania przez testatora⁵⁸.

Testament dziekana składa się ze wstępu oraz ośmiu numerowanych punktów opisujących dyspozycje. Ostatnia wola rozpoczyna się standardową inwokacją dewocyjną najczęściej pojawiającą się w testamentach staropolskich⁵⁹.

We wstępie testator, w ramach przedstawienia odwołuje się do swego podpisu, opisuje stan swego zdrowia jako dobry oraz czyni refleksje dotyczące marności życia doczesnego, ponadto zawodności ludzkich niezarejestrowanych, a jedynie zwerbalizowanych przyrzeczeń. Podkreśla korzystną okoliczność spisania ostatniej woli bez jakiegokolwiek presji⁶⁰. Podaje też liczbę dwóch egzemplarzy testamentu. Promulgacja dotyczy skierowania treści testamentu do wszystkich nim zainteresowanych po śmierci testatora⁶¹.

Pierwszy punkt testamentu zawiera rozporządzenie dziekana dotyczące duszy. Stanowią ją prośby o sakramenty święte oraz o modlitwy pobożnych osób w intencji zmarłego. Następnie testator podaje zalecenia dotyczące ciała, tj. organizacji własnego pogrzebu i związane z tym zapisy na instytucje kościelne oraz wiernych. Po swej śmierci polecił zawiadomić bernardynów ze Żłoczewa, którzy byli zobligowani odprawić za duszę testatora 200 Mszy oraz przysłać czterech kapłanów do jego pochowania. Ponadto dziekan zapisał 32 zł, by opłacić po trzy Msze w oko-

⁵⁴ APŁoS, Akta notariusza A. Pstrokońskiego w Sieradzu, sygn. 20, nr 184 z 1828 r., s. 539-540.

⁵⁵ Tamże, s. 523.

⁵⁶ J. Kosiński, *Antoni Paparona Pstrokoński i o. Zefiryn Kołomyjski – słynne postacie z historii Sieradza*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (1992) nr 4, s. 16-18; Od redakcji, *Tablica dla Antoniego Pstrokońskiego*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2018) nr 4, s. 2; J. Jurek, A. Salamończyk, *Nieznanym zabytek Sieradza – kancelaria wybitnego archiwisty, rejenta Antoniego Paparona Pstrokońskiego (1773-1843)*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2015) nr 3, s. 20-23; J. Milczarek, *Grób Antoniego Paparony Pstrokońskiego na cmentarzu rzymskokatolickim w Sieradzu*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2013) nr 4, s. 36-37.

⁵⁷ APŁoS, Akta notariusza A. Pstrokońskiego w Sieradzu, sygn. 20, nr 184 z 1828 r., s. 538.

⁵⁸ Bieda, *Testament – prawo*, s. 78.

⁵⁹ Popiołek, *Woli mojej*, s. 32.

⁶⁰ Tamże, s. 34-35.

⁶¹ Tamże, s. 31.

licznych czterech kościołach. Prosił, by zawiadomić księży dekanatu, którzy mieli odprawić błagalne ofiary za jego duszę. Ciało miało być złożone w prostej trumnie wartości 24 zł, przy której testator polecił zapalić sześć świec z trzema lampami. Pochówek miał nastąpić w dowolnym miejscu. Za udział w pogrzebie siedmiu księży świeckich miało otrzymać po 9 zł. Na obiad pogrzebowy testator przewidział 200 zł, ponadto 30 zł za udział w pogrzebie bractwa różańcowego. Łącznie na pogrzeb i trumnę dziekan przeznaczył gotówką 230 zł. Ponadto zapisał 200 zł dla ubogich i ich modlitwy za jego duszę oraz innych zmarłych, które (co można uznać za wyrzut sumienia testatora) powinien był, jak stwierdził, sam ratować.

W drugim punkcie testator przeznaczył dla ubogich 1000 zł, jeśli za życia nie wspomogą ich tą kwotą. Suma ta miała być wypłacona biednym, którzy wylegitymują się świadectwem ubóstwa, z podaniem jego przyczyny. W razie braku gotówki, jałmużna miała być wypłacona ze środków ze zlicytowanych ruchomości.

W trzecim punkcie dziekan opisał swój majątek składający się z ruchomości. Zboże, poza koniecznym do wysiewu i poprawy stanu probostwa oraz wyżywienia czeladzi, miało zostać zlicytowane. Inwentarz, sprzęty, ruchomości, poza należącymi do probostwa miały być sprzedane. Testator polecił egzekutorom⁶² pozyskanie dochodów liczonych do daty jego śmierci. Miały one pochodzić z dziesięcin, czynszów, procentów od sum kościelnych oraz wierzitelności u trzech lokalnych właścicieli ziemskich, którzy pożyczili gotówkę w wysokości łącznie 3800 zł, co poświadczają pokwitowania.

W punkcie czwartym testamentu testator dokonał podziału swego mienia, po którego sprzedaży polecił opłacić koszty licytacji oraz wypłacić wynagrodzenie czeladzi, organiście oraz dziadowi kościelnemu, które byłoby im należne od zmarłego. Z tzw. masy spadkowej 12 dukatów miało być przeznaczonych na zakup pary koni, które według inwentarza powinny pozostać na gruncie probostwa. Pozostała kwota miała być podzielna na trzy równe części. Pierwsza miała trafić do kościoła parafii Stolec, druga do siostry (jako najbliższej krewnej) lub siostrzeńców, gdyby dziekan przeżył siostrę. Trzecia część została przeznaczona dla egzekutorów, którzy nie czekając na sprzedaż całego majątku, mogli dzielić mniejsze pozyskane na bieżąco sumy między siebie, pamiętając o nienaruszalności części spadku przeznaczonej dla kościoła. Wysokość wynagrodzenia egzekutora miała zależeć od jego zaangażowania w wyznaczonych obowiązkach. O wydaniu kwoty przeznaczonej na kościół miał decydować zwierzchnik duchowny.

W punkcie piątym dziekan polecił pozostawić po sobie inwentarz żywy, liczniejszy od przyjętego na początku pracy w parafii w administrację. Podał liczbę sztuk trzody oraz powtórzył dyspozycję o zakupie koni.

W punkcie szóstym testator wyznaczył egzekutorów. Głównym został jego siostrzeniec, a zarazem ksiądz, wspomniany Ł. Bęczkowski, trzej pozostali byli jego zastępcami, wśród nich dwaj duchowni i właściciel ziemski. Liczba wykonawców ostatniej woli wynikała z obawy o możliwy brak dyspozycyjności któregoś z powołanych.

⁶² Egzekutor – określenie wykonawcy testamentu, pełnomocnika spadkodawcy powołanego do wykonania rozporządzeń testamentowych. Testamenty, w których powołano egzekutorów w XIX wieku stanowią zaledwie 11% ogółu. Zob. Bieda, *Testament – prawo*, s. 231-232.

W punkcie siódmym duchowny podkreślił, że jego majątek nie został odziedziczony i stanowi dorobek własny. Zadysonował trzecią część swego majątku na rzecz siostrzeńców jako ubogich i potrzebujących. Przy czym, wyżej, w punkcie czwartym, dokonał już podziału majątku na trzy części, uwzględniając jedną trzecią dla siostrzeńców, jeśli przeżyłby siostrę.

W ostatnim, ósmym punkcie, testator przestrzegł niestosujących się do postanowień testamentu, powołując ich przed „straszliwy sąd boski”⁶³. Dziekan ponownie podkreślił, że majątek pozyskał dzięki własnej przedsiębiorczości, nie zaś w wyniku chciwości. Poleciał zabezpieczyć mienie przed kradzieżą. Jeden z egzekutorów lub urzędnik z dwoma świadkami miał szybko spisać w dwóch egzemplarzach ruchomości, zapieczętować i zamknąć, tak, aby do zjazdu egzekutorów czy urzędników pozostał nieuszczerplony. Ponownie wspomniał, że testament został spisany w dwóch egzemplarzach, jeden przeznaczony dla egzekutorów, a drugi dla „rządu”.

Na koniec dziekan oświadczył podpisanie, opieczęutowanie i zapakowanie testamentu w papier stemplowy, następnie zamieścił miejsce i datę sporządzenia dokumentu i własnoręczny podpis.

Poniżej znajduje się dodatek stanowiący uzupełnienie ostatniej woli, dotyczący wiarygodności dziekana, tj. zaległych płatności właściciela dóbr Stolec, które za 10 lat wynosiły 2123 zł. Został o nich zawiadomiony notariusz Antoni Pstrokoński. Poniżej ponownie został zamieszczony podpis dziekana.

Część z postanowień testamentu ma charakter zobowiązań (poleceń) moralnych, niemajątkowych, niewywołujących skutków prawnych, np. dotyczących pogrzebu⁶⁴. Testament duchownego nie posiada tytułu. Testator nie przedstawia się w pełni na wstępie, powołując się jedynie na podpis pod aktem.

Niektóre dyspozycje w treści testamentu są powtórzone. Testator dwukrotnie poleca uregulować należność za brakujące w inwentarzu parafialnym konie (punkt 4. i 5.), co może wynikać ze staranności o pozostawienie bez uszczerbku własności kościelnej, którą administrował. Świadczy też o wyższych etycznie pobudkach działania testatora dla dobra publicznego, nie tylko z chęci poszerzenia własnych zasobów kosztem zubożenia kościelnych⁶⁵. Dziekan dwukrotnie zapisał również dyspozycje uposażającą siostrzeńców najpierw jako ewentualnych spadkobierców w miejsce siostry (punkt 4.) oraz ponownie jako wyznaczonych bezpośrednio na sukcesorów (punkt 7.). Dopisanie dodatku do testamentu świadczyć może o tym, że dziekan, redagując jego pierwotną wersję zapomniał o dość sporej wiarygodności, lub początkowo chciał ją celowo pominąć.

⁶³ Tego typu zwroty pojawiały się w testamentach staropolskich. Zob. np. „*Wszyscy śmiertelni jesteśmy i dlatego rozrządzamy majątkości swoje*”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI-XVIII wiek)*, oprac. K. Justyniarska-Chojak, Kielce 2014, s. 14.

⁶⁴ Testamenty zawierające zapisy niemajątkowe w XIX wieku stanowią zaledwie 34% ogółu. Zob. Bieda, *Testament – prawo*, s. 227-228.

⁶⁵ Zgodnie przepisami z 1817 roku rzadca parafii miał obowiązek oddać jej majątek w stanie niepogorszonym i niezubożonym, gdyby tak się nie stało, straty te były rekompensowane z osobistego majątku zmarłego. Zob. Jemielity, *Czwarta część*, s. 260.

Dziekana cechowała przezorność. Spisywał testament 6 lat przed śmiercią w wieku 69 lat⁶⁶, w pełni sił witalnych, co nie było częste, nawet w przypadku duchownych⁶⁷. Wyjątkowo liczni (czterej) egzekutorzy⁶⁸ przeżyli testatora, zatem dobrał ich trafnie. Jednym z nich był Józef Mazurowski, późniejszy dziekan⁶⁹, drugim ks. Piotr Laloë, jednocześnie właściciel ziemski i podobnie jak testator z pochodzenia Francuz. Były to osoby z najbliższego kręgu towarzyskiego dziekana, dobrze mu znane i blisko mieszkające. Francuskim pochodzeniem wyróżniał się również dziekan nieodległego dekanatu brzeźnickiego Mikołaj Lefranc⁷⁰, zapewne również znajomy J. de Sotro. Szczególną atencją testator darzył swego siostrzeńca-duchownego Ł. Bęczkowskiego. Kapłani będący krewnymi zmarłego występują w aktach ostatniej woli świeckich⁷¹ i duchownych⁷² jako osoby szczególnie godne zaufania. Księża wyznaczali na egzekutorów zwykle duchownych, choć w mniejszej liczbie⁷³, lub wcale ich nie powoływali⁷⁴.

Wybranie rodzeństwa lub jego potomstwa (w analizowanym przypadku siostry i siostrzeńców) na sukcesorów jest dość częste w przypadku duchownych⁷⁵, choć zdarzało się, że odsuwali oni krewnych z powodu niewdzięczności⁷⁶, bądź wyznaczali na sukcesorów służbę⁷⁷.

Wartość majątku dziekana podana w testamencie jest znana częściowo głównie na podstawie wierzytelności, które wynosiły razem 5923 zł. Łącznie na pogrzeb, modlitwy, jałmużnę testator przeznaczył 1462 zł, ponadto na konie 216 zł (12 dukatów). Dla porównania wartość inwentarza proboszcza w nieodległych

⁶⁶ APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Stolcu, sygn. 31, akt zgonu nr 68 z 1828 r.

⁶⁷ W przypadku testamentów staropolskich zaledwie kilka procent testatorów spisywało ostatnią wolę, będąc zdrowymi. Zob. Popiołek, *Woli mojej*, s. 67-68.

⁶⁸ W większości testamentów (76%) w XIX wieku na egzekutora powoływano jedną osobę. Zob. Bieda, *Testament – prawo*, s. 232.

⁶⁹ W 1822 roku kanonik sieradzki. Zob. *Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislavie-Calisiensis pro anno 1823*, Warszawa [1822], s. 83.

⁷⁰ P. Szkutnik, *Akta dziekana brzeźnickiego 1819-1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2012, s. 100-101.

⁷¹ Tenże, *Testament mieszczański szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich z 1693 r.*, „Biuletyn Szadkowski”, 14 (2014) s. 97-111.

⁷² Przy sporządzaniu np. inwentarza pozostałości po śmierci proboszcza kodeńskiego był obecny jego siostrzeniec, również ksiądz. Zob. J. Kowalik, *Ludność miast i wsi w świetle dokumentacji kancelarii notarialnych miasta Biała Podlaska z XIX i początku XX wieku*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 9 (2011) s. 40, s. 33-41.

⁷³ Np. proboszcz parafii Żuraw w 1815 roku. Zob. „*Wiedząc dobrze... Część I*, s. 165-167.

⁷⁴ Np. proboszcz parafii Starokrzepice w 1830 roku. Zob. „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich. Część II*, oprac. D. Złotkowski, Częstochowa 2006, s. 272-273.

⁷⁵ Np. proboszcz parafii Żuraw w 1815 roku. Zob. „*Wiedząc dobrze... Część I*, s. 165-167. Proboszcz parafii Częstochowa Stara w 1819 roku. Zob. tamże, s. 243-244. Proboszcz parafii Biała w 1842 roku. Zob. „*Wiedząc dobrze... Część III*, s. 181-182.

⁷⁶ Np. proboszcz parafii Truskolasy w 1827 roku. Zob. „*Wiedząc dobrze... Część II*, s. 162-165.

⁷⁷ Np. wikariusz w parafii Zajęczki w 1844 roku. Zob. „*Wiedząc dobrze... Część III*, s. 214-215.

Truskolasach w 1827 roku wynosiła 917 zł⁷⁸. Dziekan przeznaczył bezpośrednio na pogrzeb 230 zł, tj. nieco mniej niż np. proboszcz parafii Żuraw w 1815 roku, który zapisał 300 zł⁷⁹.

Wyróżniającą dziekana jest też hojność wobec ubogich, którym przeznaczył 1200 zł. Testatorzy zwykle prosili o modły za zbawienie duszy oraz rozdanie określonych sum biednym⁸⁰, na których zapisy występowały w testamentach księży⁸¹ czy zakonników⁸². Dyspozycje testamentowe na rzecz dobroczynności nie były jednak częstym zjawiskiem w XIX wieku⁸³.

Rodzice dziekana zostali pochowani w parafii Stolec, jednak duchowny nie zażyczył sobie pochówku w pobliżu ich mogiły. Testator zdecydował, by pochowano go w „wolnym miejscu”, bez uściślenia lokalizacji. Być może w ten sposób podkreślił marność swych doczesnych szczątków. Dziekan nie zadbał też o upamiętnienie w postaci pomnika⁸⁴. Niektórzy duchowni podawali w testamentach szczegółowe zalecenia, co do budowy nagrobka, np. w 1827 roku proboszcz w nieodległych Truskolasach przeznaczył na jego budowę cegły⁸⁵.

Postanowienia testamentu dziekana były rozpatrywane jeszcze ponad dwie dekady po ich spisaniu⁸⁶, co świadczyło o długotrwałości procesu spadkobrania.

⁷⁸ „Wiedząc dobrze... Część II, s. 162-165.

⁷⁹ „Wiedząc dobrze... Część I, s. 165-167.

⁸⁰ Właściciel ziemski, a później zakonnik Franciszek Kurdwanowski w 1846 roku zadysponował 200 zł dla ubogich. Zob. K. Jaroszek, *Problematyka włościńska w testamentach właścicieli ziemskich guberni radomskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego” (*Wiśń między Wisłą a Pilicą w XIX wieku. Wiśń – dwór – plebania w kręgu wzajemnych oddziaływań*), 37 (2002) z. 1-4, s. 63.

⁸¹ Testament Jakuba Grometiusa, kanonika wiślickiego, proboszcza w Gnojnie z 1649 roku. Zob. *Cui contingit nasci, restat mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego*, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Warszawa 2005, s. 168.

⁸² Z. Głąb, *Bractwo literackie w Lutomierniku w świetle testamentu Pawła Dawida z 1604 roku*, „Rocznik Łódzki”, 62 (2014) s. 181-188.

⁸³ Przykładowo w granicach jednej guberni przez pół wieku dokonano ich 170. Zob. A. Tomaszewicz, *Zapisy testamentowe i darowizny na cele dobroczynne w guberni kaliskiej 1865-1914*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku”, 6 (2009) s. 79-80.

⁸⁴ Choć np. dla testatorów mieszczańskich staropolskich również nie była to istotna kwestia. Zob. „*Wszyscy śmiertelni*”, s. 16.

⁸⁵ „Wiedząc dobrze... Część II, s. 162-165.

⁸⁶ W publikowanym rozporządzeniu „(n. d. 5730). Komisja Rządowa Sprawiedliwości. Rada Administracyjna postanowieniem z d. 6 (18) października 1844 r. nr 18,108 zapis przez księdza Józefa de Sorto, proboszcza parafii stoleczkiej, dwunastej części masy spadkowej po tymże pozostałej, testamentem własnoręcznie na dniu 20 kwietnia 1822 r. sporządzonym na rzecz kościoła parafialnego we wsi Stolcu guberni kaliskiej uczyniony, w myśl art. 910 K.C. z zachowaniem praw osób trzecich zatwierdziła. Warszawa d. 18 (30) Października 1844 r. Z polecenia: dyrektor kancelarii, W. Konopka”. Zob. „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego”, (1844) nr 255, s. 1923; „Kurjer Warszawski”, (1844) nr 305, s. 1445.

Nota edytorska

Testament dziekana jest napisany starannie, wręcz kaligraficznie, co nie było powszechne⁸⁷. Możliwe, że powstał w wyniku przepisania na czysto jego wersji wstępnej w postaci brulionu. Pojawiają się w nim jednak kilka razy sylaby czy wyrazy opuszczone przy przenoszeniu na kolejną stronę, jak również przy ich ciągłym zapisie: jakie-[go]kolwiek [s. 528-529], naj-urol[czy]ściej [s. 533], egze[ku]torowie [s. 537] oraz powtórzone przy przy [s. 528], obowią-wiązki [s. 529], nie nie [s. 530], tym końcem, tym końcem [s. 535]. Zostały one częściowo oznaczone przez skreślenia, tym samym zauważone przez samego dziekana podczas spisywania tekstu.

Modernizacji pisowni dokonano zgodnie ze wskazówkami instrukcji wydawniczej⁸⁸. Wprowadzono akapity. Niektóre długie zdania podzielono. Poprawiono interpunkcję, wprowadzając kropki i przecinki, także w miejsce podwójnych myślników. Zgodnie z obecnymi regułami zastosowano duże litery. Miejsce pieczęci oznaczono M.P. W nawiasie kwadratowym [s] skróconym *sic* oznaczono niewłaściwą odmianę. W nawias kwadratowy ujęto też odczyt niepewny lub uzupełniony oraz zaznaczono początek danej strony w dokumencie.

Dokonano modernizacji pisowni liczebników, zastępując: ośm – osiem, siedm – siedem, osmset – osiemset. Samogłoski „i”, „y” oraz spółgłoskę „j”, oddano zgodnie ze współczesnymi zasadami, zamieniając: „i” na „j”, tj. iemu – jemu, propinacją – propinacją; „i” na „y”, tj. disponuię – dysponuję, metrikach – metrykach, principalnego – pryncypalnego, rezidencyi – rezydencji; „y” na „j”, tj. troycy – Trójcy; „y” na „i”, tj. mszamy – Mszami, zastępcamy – zastępcami, przyczynamy – przyczynami.

Podobnie literę „x” zastąpiono dwuznakiem „ks”: x. – ks., xięzy – księży, xx. – księżom lub gz, tj. exemplarzach – egzemplarzach, exekucią – egzekucję. Dwuznak „dz” oddano jako „ć”, np. bydz – być oraz „sz” zamieniono na „s”, tj. szlusznych – słusznych, osztrzeżeniem – ostrzeżeniem, szprzęty – sprzęty, siesztrze – siostrze, szprzeciwić – sprzeciwić.

Zgodnie ze współczesną pisownią niektóre wyrazy zapisano oddzielnie, tj. któregdy – które gdy, nieuskutecznił – nie uskutecznił, przytym – przy tym, wczym – w czym, wprzyzwoity – w przyzwoity, zato – za to, zgotowych – z gotowych, zlicznych – z licznych; inne zaś łącznie: do tąd – dotąd, po wyżej – powyżej, wiary godnych – wiarygodnych, usunięto powtórzenia, zamieniając obowią-wiązki na obowiązki, przy przy na przy.

Podwojone głoski zastąpiono pojedynczymi: ll – l, np. kollegiaty – kolegiaty, kollateralney – kolateralnej; mm – m, np. summ – sum; ss – s, np. massy – masy, interessowne – interesowne, possesora – posesora.

⁸⁷ T. Kozłowska, *Walewscy herbu Kolumna z Kobylnik w świetle akt notarialnych z lat 1810-1834*, w: *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. S. Piątkowski, K. Skupiński, Radom 2004, s. 63.

⁸⁸ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953; J. Tandecki, K. Kopiński, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014, s. 173-178. Odpowiednich odsyłaczy przypisów tekstowych i rzeczowych nie zastosowano z powodów technicznych.

Litery uzupełniono o znaki diakrytyczne: c – ć, np. polegac – polegać, e – ę, np. imie – imię, o – ó, np. trojcy – Trójcy, s – ś, np. sliskie – śliskie, śmierci – śmierci, z – ź, np. wyraznie – wyraźnie, bądź – bądź.

Rozwinięto abrewiacje zwrotów grzecznościowych: j – jaśnie, Imc – jegomość, JJmc – jegomości, Wgo – wielmożnego, WW – wielmożni. Rozwinięto skróty: s. – świętej, ss: – świętymi, świętych, złł: pol: – złoty polski, skorygowano i.t.d. na itd.

Zmodernizowano w większości oboczności językowe, zastępując litery zgodnie ze współczesnym brzmieniem: „a” na „o”, tj. Złaczewie – Złoczewie; „ą” na „ę”, tj. obligacją – obligację, licitacją – licytację, tradycią – tradycję; „e” na „y”, tj. innemi – innymi, należącemi – należącymi; „n” na „m”, tj. trunnę – trumnę; „o” na „a”, tj. wspomniony – wspomniany; „o” na „e”, tj. odbiorze – odbierze; „o” na „u”, tj. biurku – biurku; „o” na „y”, tj. wiarogodnej – wiarygodnej; „s” na „z”, tj. resignacyinym – rezygnacyjnym; „sz” na „ż”, tj. ciężko – ciężko; „z” na „s”, tj. sprzedanych – sprzedanych, ztwardzić – stwierdzić, z przętów – sprzętów, z przedać – sprzedać. Korekt dokonano przez usunięcie zbędnych liter: łupieżstwa – łupiestwa, nadgrody – nagrody, sumnieniem – sumieniem, zawiadomieć – zawiadomić oraz przez zastosowanie współczesnej ortografii: „ę” na „em”, tj. stępla – stempla, stęplowy – stemplowy; „u” na „ó”, tj. okulnikiem – okólnikiem, wyszczegulnionych – wyszczególnionych.

Pozostawiono oryginalne brzmienie czy odmianę niektórych wyrazów, zachowując ich cechy językowe epoki: drapież, egzекutorowie, jeneralnego, legalnemi, onemuż, oneż, onym, najpierwej, namienionym, pokrzywdza, półtory, prowizjów, przedawszy, przereczeni, siostrze, ściągnionych, też, wsiów, wylikwidowanemi, wywindykowanych.

TESTAMENT PROBOSZCZA PARAFII STOLEC DZIEKANA SIERADZKIEGO JÓZEFA DE SOTRO Z 1822 ROKU

20 IV 1822

Or.: Archiwum Państwowe w Łodzi oddział w Sieradzu, Akta notariusza A. Pstrokońskiego w Sieradzu, sygn. 20, nr 184 z 1828 r., s. 528-537.

[s. 528] W Imię Trójcy Przenajświętszej, Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego Amen⁸⁹.

Ja niżej na podpisie wyrażony, przekonany z wiary i codziennych przykładów, iż wydziałem człowieka jest śmierć, [t]a śmierć której czas i godzina jemu niewiadoma. Znając przy tym z licznych doświadczeń, jak niestateczne serce ludzkie, jak śliskie i płonne nadzieje jego, jak marnie i na niczym pełzną częstokroć zamiary i układy człowieka względnie przyszłości, jak próżna i zawodna rzecz dla zmienności umysłu i woli ludzkiej polegać na cudzych i ustnych oświadczeniach lub przyrzeczeniach, jak wielu dla nierzetelności albo łakomstwa, tych którym interes swój ostateczny i majątek zostający poruczają ciężko zawiedzionych bywa, i na jak fatalny koniec wychodzą zbiory, i prace mizernego człowieka umierającego bez

⁸⁹ Obok okrągły stempel skarbowy na papierze stemplowym o nominale 1 zł 15 gr.

żadnego rozporządzenia. Z tych sprawiedliwych powodów, pragnąc przynajmniej w części uniknąć zawodów podobnych, tej przy łasce boskiej użyłem ostrożności, że nie czekając choroby na umyśle lub ciele, ani cudzej rady albo namowy, lecz z własnej dobrej woli i namysłu przy czerstwym zdrowiu i zupełnych zmysłach przedsięwzięłem niniejszy testament ręką własną we dwóch egzemplarzach wcześniej spisać i na gruncie zostawić, aby kogokolwiek po śmierci mojej, takowe rozporządzenie moje ostateczne sprawiedliwie wiązać i tyczyć będzie każdemu dokładnie wiadome było, i tym pewniejszy skutek swój wzięło, a to w niżej opisanym sposobie.

1mo. Co do wyprawy duszy mojej na drogę wieczności i wczesnego dania jej ratunku, tę opatrzywszy sakramentami świętymi i na sąd boski przygotowawszy miłosierdziu boskiemu, obronie N.M.P. przyczynie świętych pańskich i modlitwom pobożnym tych wszystkich polecam, którzy z jakieg[go]⁹⁰ [s. 529] kolwiek względu winni będą błagać za mnie majestat boski. Skoro więc rozstanę się z tym nędznym światem, zaklinam na wszystkie obowiązki najuroczystsze wiary naszej świętej katolickiej, aby tegoż momentu donieść księżom bernardynom w Złoczewie o śmierci mojej, i na ręce u gwardiana lub jego zastępcy złożyć rewers⁹¹ czyli obligację⁹² od prowincjała tegoż zakonu mi daną, mocą której obowiązała się ich prowincja odprawić dwieście Mszy Świętych za duszę moją i czterech kapłanów zesłać do pochowania z egzekwiami⁹³ ciała mego. Rewers wspomniany załączony będzie do niniejszego testamentu, albo z innymi kartami dłużnymi w biurku lub kufrze schowany. Przy tym aby rozesłać do najbliższych czterech kościołów, do każdego na trzy Msze Święte czytane i na dzwonne, po złotych polskich osiem usilnie proszę, na które to *suffragia*⁹⁴ zostawione są w zapieczętowanym woreczku w biurku złotych polskich trzydzieści dwa. Niemniej, aby niezwłocznie zawiadomić okólnikiem duchowieństwo świeckie dekanatu sieradzkiego o zasłej śmierci mojej, w celu iżby to duchowieństwo dekanalne stosownie do uchwały synodalnej odprawiło za duszę moją błagalne ofiary.

Co do pochowania ciała mego i nabożeństwa przy mim odprawić się mającego, jeżeli by dla słusznych przyczyn i przeszkód nie można więcej sprowadzić

⁹⁰ Brakująca sylaba w wyrazie.

⁹¹ Rewers – zaświadczenie na piśmie, co uiszczono, kwit. Zob. S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1812, s. 33. Dłużnik wystawia rewers dowodzący, iż dług jeszcze nie jest zaspokojony. Zob. *Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich*, t. 2, Poznań 1826, s. 213. Dokument zawierający pokwitowanie na otrzymaną sumę pieniędzy lub na otrzymany przedmiot.

⁹² Obligi – zobowiązania wykonania określonej posługi religijnej. Obligi stanowiły Msze fundowane przez wiernych za dusze zmarłych. Zob. W.P. Wlazlak, *Dzieje kościelne Pajęczna*, Pajęczno 2005, s. 103; W. Jemielity, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972, s. 207.

⁹³ Egzekwie – oficjum godzin kanonicznych za zmarłych, odprawianych zwykle przy zwłokach. W szerszym znaczeniu obrzędy towarzyszące grzebaniu zmarłych. Zob. „*Kościółowi mojemu jako ukochanej oblubienicy mojej*”. *Wybór testamentów duchownych małopolskich z XVII wieku*, wyd. E.E. Wróbel, Kraków 2010, s. 195.

⁹⁴ Suffragia – dobre uczynki mające wartość przebłagalną np. modlitwy, oficjum za zmarłych, składanie i ofiarowanie Mszy Świętej. Zob. A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, s. 657-658.

kapłanów nad czterech wspomnianych wyżej zakonników, złożywszy więc ciało moje w trumnę prostej roboty od której przeznaczam złotych polskich 24 zapłacić, przerweczeni zakonnicy odprawią egzekwie ze Mszami Świętymi nad ciałem, przy którym sześć tylko świec z trzema lampami ma być zapalonych i pochowają oneż tam, gdzie będzie wolno, bez opłaty stempla. Po upatrzonym zaś jak najprędzej czasie dogodnym, wielmożni egzekutorowie woli mo- [s. 530] jej niżej oznaczeni, obiorą dzień przyzwoity i zaproszą siedmiu księży świeckich na pogrzeb czyli nabożeństwo żałobne, z których każdy po odprawionych egzekwiach, Mszach Świętych i kondukcie, odbierze nagrody po złotych polskich dziewięć, a celebrujący sumę dwa talary⁹⁵. Na obiad zaś pogrzebowy i jego potrzeby, rachując za to należność dla jaśnie kapłanów i za trumnę, jak wyżej złotych polskich dwieście. Dla cechu przy tym czyli bractwa różańcowego, od światła i za ich chrześcijańską posługę tudzież dla organistów /jeśli będą na tym pogrzebie/ złotych polskich trzydzieści. Ogółem na wszystkie koszta pogrzebu i trumnę podług wyżej opisanych wyszczególnień, wynoszące złotych polskich 230, piszę dwieście trzydzieści, te w gotowych pieniądzach zapieczętowane w woreczku zostawione będą w biurku lub kufrze. Nad to ubogim parafialnym ze wszystkich wsiów, aby w modlitwach swoich na duszę moją i tych zmarłych, które może do mnie należało ratować pamiętali, zapisuję gotowizną w osobnym zapieczętowanym woreczku, złożone w biurku albo kufrze złotych polskich 200, wyraźnie złotych polskich dwieście. Które przy pogrzebie ciała mego, albo przy drugim /jeśli nastąpi/ onym że aby były rozdane przez najwierniejsze i najsumienniejsze osoby jak najuroczyściej upraszam i zalecam.

2. A chociaż jest moim stałym i niezmiennym postanowieniem więcej dobrego uczynić dla tychże ubogich parafialnych za życia mego, jeśliby jednak do tego mi nie przyszło /o czym będzie wiadomo parafianom/ tedy niniejszym aktem moim testamentowym leguję⁹⁶ i przeznaczam dla tychże ubogich parafialnych złotych polskich tysiąc jeden, które z gotowych pieniędzy pozostałych aby onym zaraz po śmierci mojej rozdane były, z ostrzeżeniem wszelako, iżby każdy z nich złożył wprzód od właściwego urzędu wójtowskiego świadectwo prawdziwego ubóstwa i przyczyn, które go do niego przy- [s. 531] wiodły. Wykonanie zaś przerweczonej jałmużny, ma być powierzone osobie sumiennej i wiarygodnej przy świadkach i rewers udowadniający rozdaną jałmużnę w całości przed wielmożnymi egzekutorami złożony. A gdyby po zejściu moim brakło gotowizny na przeznaczoną jałmużnę, i wykazało się przy tym, że sam za życia nie skutecznił, na [on czas]⁹⁷ z masy pieniężnej po sprzedanych własnościach moich i wywindykowanych należnościach mnie służących utworzonej, pomieniona [część]⁹⁸ pieniężna,

⁹⁵ W okresie Księstwa Warszawskiego 1 talar wynosił 6 złotych. Monety te kursowały również na początku Królestwa Polskiego. Zob. I. Ichnatowicz, A. Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003, s. 89-90.

⁹⁶ Legaty to zapisy. P. Szkutnik, *Legaty na rzecz bractw kościelnych w Szadku w latach 50-tych XIX w.*, „Biuletyn Szadkowski”, 16 (2016) s. 63.

⁹⁷ Tekst nie w pełni czytelny. Rozlany atrament.

⁹⁸ Tekst nie w pełni czytelny. Rozlany atrament.

tysiąc złotych polskich, aby tymże ubogim wyliczoną i rozdaną była do szeląga⁹⁹ wielmożnych egzekutorów pod sumieniem i na miłość boską obowiązującą.

3^{tio}. Ponieważ zaś cały mój majątek w domu, na gruncie i gdziekolwiek na długach pozostający składać się będzie na ów czas z pieniędzy gotowych, sprzętów i ruchomości rozmaitych, z inwentarza bydła rogatego, koni, owiec, trzody, bielizny, sukien, pościeli, książek, naczyń miedzianych i żelaznych itd., z krescencji¹⁰⁰ w snopie lub ziarnie i mesznego¹⁰¹ czyli sepów, w części przynajmniej należących, z prowizjów od sum kościelnych i innych czynszów pieniężnych, takowe za tym czynię jego rozporządzenie.

Co do zboża w snopie lub ziarnie tak z krescencji gruntowej jak z sepów, zostawiwszy ile będzie potrzeba na odsiew /jeżeli mię śmierć zajdzie, w której z trzech porów, w jesieni, w zimie, albo na wiosnę /a to podług wysiewu jakiego ilość pola na ten czas wymagać będzie, i dla polepszenia stanu probostwa stoleckiego, przy tym na wyżywienie czeladzi do świętego Jakuba, resztę tegoż zboża przez licytację lub w inny sposób sprzedać i do masy pieniężnej mającej być z całego majątku utworzo- [s. 532] nej złożyć. Inwentarz wszelkiego rodzaju /wyjawszy który się na gruncie ma pozostać/ sprzęty i ruchomości powyżej wymienione, a do mnie należące podobnie wszystkie sprzedać, i grosz z nich gotowy do masy pieniężnej załączyć. Przy tym wszystkie zaległe i do mojej śmierci należącymi się dziesięciny i czynsze pieniężne, procenta także od sum kościelnych, jakie się z ostatnich kwitów moich wykazą zaległe, tudzież kapitaliki moje własne pożyczone, jako to: I¹⁰² u wielmożnego jegomości pana Marcelliana Olszowskiego¹⁰³ dziedzica majątności Niechmirów¹⁰⁴ sto dukatów¹⁰⁵, połowę w złocie, a połowę w talarach dane, na które karta ręczna w biurku lub w kufrze będzie schowana. II U wielmożnego Idziego

⁹⁹ W okresie Księstwa Warszawskiego 1 szeląg wynosił 1/3 grosza i stanowił najniższy nominal. Monety te kursowały również na początku Królestwa Polskiego. Zob. Ihnatowicz, Biernat, *Vademecum*, s. 89-90.

¹⁰⁰ Krescencja – plon roślinny, ogół plonów rolnych, zbiory w gospodarstwie, urodzaj; również dobytek, mienie; łac. *crescentia*. Zob. *Słownik języka polskiego*, t. 2, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1902, s. 544.

¹⁰¹ Meszne – danina za Msze Święte uiszczana rocznie przez wiernych na rzecz parafii. Zob. *„Kościołowi mojemu*, s. 198.

¹⁰² Cyfry rzymskie w oryginale znajdują się na marginesie.

¹⁰³ Marcellin Olszowski, syn Antoniego i Katarzyny z Niemojowskich, dziedzic dóbr Niechmirowa z przyległościami, zmarł 29 stycznia 1837 roku w Stolcu, w wieku 73 lat. Zob. APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Stolcu, sygn. 46, Akt zgonu nr 21 z 1837 r.

¹⁰⁴ Niechmirów – wieś prywatna w województwie kaliskim, obwodzie i powiecie sieradzkim, parafii Stolec, licząca 37 domów i 218 mieszkańców. Zob. *Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. 2, Warszawa 1827, s. 42.

¹⁰⁵ W okresie Księstwa Warszawskiego 1 dukat wynosił 18 złotych. Monety te kursowały również na początku Królestwa Polskiego. Zob. Ihnatowicz, Biernat, *Vademecum*, s. 89-90.

Karśnickiego¹⁰⁶ dziedzica dóbr Rudlice¹⁰⁷ tysiąc złotych polskich kontraktem rezygnacyjnym¹⁰⁸ przekazanych do oddania i od tegoż wielmożnego Karśnickiego przyjętych, na co także jest karta ręczna do poszukania w biurku albo w kufrze zostawiona. III U wielmożnego Józefa Dzwonkowskiego¹⁰⁹ dzierżawcy majątności stoleckiej pozostałych tysiąc złotych polskich, ze trzech tysięcy złotych polskich pożyczonych, której to reszty jeśli za życia nie odbiorę, udowodni rewers ręczny schowany wraz z innymi kartami w biurku albo w kufrze. Tych więc wszystkich powyżej wyszczególnionych należności odebraniem zatrudnią się wielmożni egzekutorowie i zebrane do ogólnej masy pieniężnej złożą.

4to. Po ukończonej sprzedaży wszystkich własności testatora, po ściągniętych wszystkich zaległościach i zebranej masie pieniężnej z całego pozostałego majątku mego tę podzieloną chcę mieć i dysponuję niniejszym aktem testamentowym w następujący sposób.

Opłaciwszy koszta licytacji /jeśli do niej przyjdzie/ zaspokoiwszy zasługi czeladzi i organisty wraz z dziadem kościelnym, w miarę wysłużonego czasu, do śmierci mojej, które aby [s. 533] najpierwej i niezwłocznie wypłacone były, wielmożnych egzekutorów na miłość boską upraszam /odtrąciwszy przy tym z tejże masy pieniężnej dwanaście dukatów na parę koni inwentarskich /:jeśli by ich pod ten czas, i w takowej cenie nie było:/. Resztę pozostałej masy pieniężnej, w jakiegokolwiek ilości wyniknie, aby na trzy części równe podzielić jak najuro[czy]¹¹⁰ściej postanawiam i zalecam, z których I część jedną kościołowi stoleckiemu, jako niemającemu protektora, ani żadnego dobrodzieja niniejszą wolą moją ostateczną przeznaczam, i aby ta w pewny depozyt na nieuchronne i gwałtowne potrzeby przerzeczonego kościoła zostawioną i złożoną była, a wydatki jej z wiedzą i pozwoleniem zwierzchności, do której to będzie należało czynione były jak najściślej zastrzegam. II Drugą część najbliższej z krewnych moich, siostrze rodzonej Mariannie de Sotro z pomienionej zapisuję masy. W przypadku zaś gdybym ją miał przeżyć, też część III¹¹¹ dla dwóch siostrzeńców moich księdza Łukasza i Leona

¹⁰⁶ Idzi Karsznicki, syn Jana Gwalberta i Jadwigi z Masłowskich, dziedzic Rudlic z przyległościami, Łyskorni i innych, zmarł 11 stycznia 1835 roku w Ostrówku, w wieku 57 lat. Zob. APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Rudlicach, sygn. 58, Akt zgonu nr 2 z 1835 r.

¹⁰⁷ Rudlice – wieś prywatna w województwie kaliskim, obwodzie i powiecie wieluńskim, parafii Rudlice, licząca 26 domów i 391 mieszkańców. Zob. *Tabella miast*, s. 148.

¹⁰⁸ Resignatio – umowa kupna sprzedaży. Zob. J. Łosowski, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004, s. 174.

¹⁰⁹ Józef Dzwonkowski zmarł 4 grudnia 1832 roku w Stolcu, w wieku 55 lat, syn Felicjana i Katarzyny Podbilskiej. Zob. APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Stolcu, sygn. 39, Akt zgonu nr 183 z 1832 r. Dziedzic dóbr Chorzeszowa. Zob. E.H. Nejman, *Szlachta sieradzka XIX wieku. Herbarz*, Zduńska Wola 2017, s. 172.

¹¹⁰ Brakująca sylaba w wyrazie.

¹¹¹ Cyfra rzymska „III” oznaczająca trzecią część spadku, w oryginale znajdująca się na marginesie, na wysokości danych personalnych siostrzeńców (co oddano w edycji), powinna być zamieszczona niżej, gdzie opisano egzekutorów.

Bęczkowskich mieszkających dotąd we wsi Gostyczyna¹¹² w kraju pruskim nad granicą polską, o półtóry mile od Kalisza przekazuję. Trzecią i ostatnią część z powiedzianej masy pieniężnej dla wielmożnych egzekutorów niniejszego testamentu mojego ofiaruję, a to w nagrodę ich utrudzeń i fatyg podejmowanych, jako też i kosztów wypaść mogących, z warunkiem jednakże, aby który z nich więcej usługi i pracy podejmie w dopełnieniu woli tej mojej ostatniej, większą też w proporcji nad innych z przereczzonego funduszu odebrał bonifikacją. Wszelako /:jeżeli tak osądzą wielmożni: [s. 534] egzekutorowie/ wolno onym będzie, nie czekając ogólnej masy, z całkowicie podniesionego i sprzedanego majątku mego, też w małych ilościach pojedynczych rozbić i na trzy części równe powyżej przepisane między strony interesowne dzielić, pamiętając przy każdym podziale, aby część kościołowi przypadająca do jednych że i pewnych rąk lub miejsca składaną była.

5to. Polepszając stan inwentarza ekonomicznego gruntowego, nad ten w jakim mnie był oddany przy introdukcji¹¹³ mojej, a w metrykach kościelnych zapisany, proszę wielmożnych egzekutorów, aby było zostawionych na gruncie wołów roboczych pięć, szósty stadnik¹¹⁴, krów cztery, świni sztuk siedem, gęsi z gąsiorem czworo, kaczek z kaczołem pięć, kur z kogutem siedem. Na parę zaś koni inwentarskich /:za które ja tylko sześć dukatów wziętem:/ iż przedawszy moje własne, jeśli by wtedy nie było na gruncie innej pary wartujących dwanaście dukatów, kupić za takową cenę albo pieniądze na nie zostawić.

6to. W celu zaś tym pewniejszego i prędszego uzupełniania we wszystkich punktach powyższego rozporządzenia mojego, obieram sobie i ustanawiam za egzekutorów tej ostatniej woli mojej wielmożnych jegomości księży Łukasza Bęczkowskiego proboszcza w Gostyczynie, siostrzeńca mojego, którego za najpierwszego, pryncypalnego, i jeneralnego egzekutora mieć chcę i wyznaczam niniejszym aktem moim testamentowym, wielmożnego jegomość księdza Józefa Mazurowskiego¹¹⁵ kanonika i prokuratora supprymowanej¹¹⁶ kolegiaty¹¹⁷ sieradzkiej mieszkającego na przemianę w Sieradzu i w Męce, także wielmożnego jegomość

¹¹² Gostyczyna – wieś w powiecie odolanowskim, w pobliżu rzeki Proсны. Zob. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, red. F. Sulimierski, W. Walewski, B. Chlebowski, Warszawa 1881, s. 747.

¹¹³ Introdukcja – uroczyste wprowadzenie beneficjanta (proboszcza, komendarza) na beneficjum. Zob. S. Jamiołkowski, *Introdukcja*, w: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wettera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, t. 8, wyd. M. Nowodworski, Warszawa 1876, s. 227-228.

¹¹⁴ Stadnik – buhaj, byk, samiec rozplodowy. Zob. *Słownik języka*, t. 6, Warszawa 1915, s. 382.

¹¹⁵ W 1853 roku wikariusz, kanonik, proboszcz, dziekan sieradzki. Zob. W. Kujawski, *Kościelne dzieje Sieradza*, Włocławek 1998, s. 316. Szerzej o funkcjach i miejscu rezydencji ks. J. Mazurowskiego na s. 164.

¹¹⁶ Suprymowany, czyli zniesiony w wyniku kasaty. Zob. J.K. Kołodowski, *Wiadomość o kościele i infulacji w Łasku*, w: *Łask. Dzieje miasta*, red. J. Śmiałowski, Łask 1998, s. 526.

¹¹⁷ Kolegiata – kościół, przy którym znajduje się kapituła kanoników. Zob. S. Kobielus, *Kolegiata*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. B. Migut, Lublin 2002, kol. 327.

księdza Piotra Laloë¹¹⁸ posiadacza majątności Dą-[s. 535] browa i Utniki¹¹⁹, oraz wielmożnego jegomość pana Józefa Dzwonkowskiego posesora majątności stoleckiej, aby ci trzech [s] za zniesieniem się z pierwszym egzekutorem powyżej namienionym, byli zastępcami i wyręczycielami jego w czym i kiedykolwiek będzie wymagała potrzeba, bądź wspólnie bądź oddzielnie. Czterech zaś obieram sobie egzekutorów tym końcem, tym końcem, iż jeżeliby który z nich po zapadłej śmierci mojej legalnemi przyczynami wymówił się, albo z powiatu sieradzkiego wyciągnął, pozostali mocni byli skutecznie obowiązki włożone na siebie przez testatora.

7mo. Gdy zaś pozostały majątek mój wszystek nie pochodzi od żadnych krewnych moich tak z prostej jak ubocznej linii czyli kolateralnej¹²⁰, ale jest mój własny dorobkowy, przeto /jeżeli prawo obecne pozwala testatorowi komukolwiek go przeznaczyć:/ trzecią część rzeczzonego majątku mojego, jaka z masy ogólnej wypadnie /wyłączając siostrę moją Mariannę de Sotro powyżej wyszczególnioną:/ wymienionym siostrzeńcom moim księdzu Łukaszowi i Leonowi Bęczkowskim i tychże najbliższym sukcesorom jako ubogim i bardziej potrzebnym zastrzegam, leguję i zapisuję.

8vo. A że niniejsze własności mojej rozporządzenie nikogo nie pokrzywdza i żadnego nie łamie prawa, przez co ważność swoją zatracić by miało, ile przez mnie samego uczynione przeto ktokolwiek z interesantów miałby się powazyć /czego broń Boże/ onemuż w jakikolwiek sprzeciwić się sposób, albo przeszkodzić wykonania której dyspozycji tej mojej woli ostatniej lub więcej sobie pozwolić i przywłaszczyć [s. 536] nad to co mu tymże aktem testamentowym jest przeznaczone, takiego jako gwałciciela najuroczystszych praw i dzieł ludzkich, jako fałszerza publicznej wiary, na tenże straszliwy sąd boski, któremu ja sam mam podpaść do odpowiedzi powołuję. Cały bowiem majątek mój zostawiony /niechaj każdemu interesantowi wiadomo będzie/ nie jest łupiestwa i zdzierstwa zbiorem, aby miał podobnie iść na łup i drapież, ale jest owocem przemysłu, oszczędności, i zasługą prac moich, tudzież częścią dochodów kościoła stoleckiego, dla tego nie może być sprawiedliwiej użyty, jak na przeznaczenia powyżej wyszczególnione. Skoro za tym nastąpią niezaprzeczone znaki bliskiej śmierci mojej, ażeby usunąć takowym okazją do kradzieży, pragnę jak najsilniej, iżby jeden z egzekutorów /jeśli by był przytomny/ albo inna osoba urzędowa przy dwóch świadkach wiarygodnych, cały majątek mój ruchomy w gotowych na gruncie obiektach zrewidować i spisać na dwie ręce kazała, a co tylko da się zamknąć i zachować popieczętować, aby tak nienaruszony do zjazdu egzekutorów lub osób urzędowych zostawał.

Na koniec, aby po wyżej opisana wola moja ostateczna nie podpadła wątpliwości jakiej lub podejrzeniu, ale przyzwoitą nalazła wiarę i ważność u wszystkich

¹¹⁸ P. Laloë zmarł 10 stycznia 1834 roku w Wieluniu, w wieku 68 lat. Zob. APŁ, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Wieluń, sygn. 79, Akt zgonu nr 4 z 1834 r.

¹¹⁹ Zapewne chodzi o folwark Hutniki położony około 3,5 km na północny zachód od wsi Stolec. Zob. *Topografická karta Carstva Pol'skago, Topograficzna karta Królestwa Polskiego, Kwatermistrzostwo Generalne Wojska Polskiego*, Warszawa 1839-[1843], sektor K2S5 Sieradz.

¹²⁰ Linia kolateralna – linia boczna, zstępni po braciach albo siostrach. Zob. *Słownik języka*, t. 2, Warszawa 1902, s. 395.

do których to należeć będzie onęż we dwóch egzemplarzach, z których jeden dla wielmożnych jegomości panów egzekutorów ma służyć, a drugi dla zatwierdzenia /jeśli tego będzie potrzeba/ do rządu aby był przesłany onęż własno- [s. 537] ręcznie podpisuję, pieczęcią rodowitą stwierdzam, i w przyzwoity papier stemplowy obwijam. Działo się w rezydencji plebańskiej we wsi Stolec dnia dwudziestego kwietnia r[ok]u tysiąc osiemset dwudziestego drugiego.

ks. Józef de Sotro
dziekan dekanatu sieradzkiego
pleban w Stolcu
M.P.

Dodatek do powyższego testamentu

Na dobrach Stolec zalegają dotąd pewne należności pieniężne, jako to procenta od kapitałów, dziesięcina pieniężna, i za propinacją plebańską odstąpioną dworowi podług prywatnej ugody w r. 1792 zrobionej /sine tamen praejudicio succedaneorum¹²¹/ po złotych polskich 150 rocznie, które to zaległości wynoszą ogółem za lat 5 z kosztami przez patrona i komornika wylikwidowaniami złotych polskich 1584. Z tych wybrało się przez tradycję i egzekucję złotych polskich 786, a pozostało dotąd złotych polskich 798 jak dowodzą akta komornika. Zaległo znowu potym za drugie 5 lat, to jest od r. 1810 inclusive do r. 1814 łącznie złotych polskich 1325. Ogół więc zaległości wynosi złotych polskich 2123. Jeżeliby za tym powyższy dług za życia mego nie był zaspokojony, znajdą panowie egze[ku]¹²²t[o]rowie akta komornika wykazujące pozostałości za 5 lat dawniejsze, a za drugie 5 lat późniejsze, niniejsze świadectwo służyć im będzie, które w przypadku zaprzeczenia bezpiecznie na moje sumienie przysięgą stwierdzić można. Też zaległości podane są pisarzowi aktowemu wielmożnemu Pstrokońskiemu w Sieradzu, które gdy ściągnięte będą i do masy załączone, mają iść w podział stosownie do testamentu. Dane jak wyżej.

ks. Jozef de Sotro dzie:[kan] sier[adzki] ple:[ban] stolecki
mpp.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADWł)

sygn. KM p. Stolec 4.

sygn. KM p. Stolec 5.

¹²¹ Bez uszczerbku jednak dla następców. Succedaneus – następujący, zastępujący. Zob. Jougan, *Słownik kościelny*, s. 655.

¹²² Brakująca sylaba w wyrazie.

Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ)

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Czastarach, sygn. 89, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1449d&sy=1847&kt=3&plik=121-126.jpg> (dostęp: 27.08.2022).

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Sieradzu, sygn. 34, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1663d&sy=1828&kt=1&plik=184-191.jpg> (dostęp: 26.08.2022).

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Stolcu, sygn. 31, 39, 46, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1679d&sy=1828&kt=3&plik=068-075.jpg> (dostęp: 25.08.2022), <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1679d&sy=1832&kt=3&plik=183-186.jpg> (dostęp: 21.08.2022), <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1679d&sy=1837&kt=3&plik=019-022.jpg> (dostęp: 29.08.2022).

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Rudlicach, sygn. 58, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1652d&sy=1835&kt=3&plik=001-002.jpg#zoom=1&x=0&y=0> (dostęp: 29.08.2022).

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej w Wieluniu, sygn. 79, 85, <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1719d&sy=1834&kt=3&plik=003-006.jpg> (dostęp: 3.09.2022), <https://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?ar=3&zs=1719d&sy=1837&kt=3&plik=128-131.jpg> (dostęp: 26.08.2022).

Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (APŁoS)

Akta notariusza A. Pstrokońskiego w Sieradzu, sygn. 20.

Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Koninie (APPoK)

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej Chwalborzyce, sygn. 2, 5, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/1824962#scan13> (dostęp: 14.07.2022), <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/en/jednostka/-/jednostka/1824995#scan18> (dostęp: 14.07.2022).

Źródła drukowane

Cui contingit nasci, restat mori. Wybór testamentów staropolskich z województwa sandomierskiego, oprac. M. Lubczyński, J. Pielas, H. Suchojad, Warszawa 2005.

Directorium officii divini ac missarum ad usum Almae Ecclesiae Metropolitanae & Archidiececesis Gnesnensis pro anno domini MDCCCX 1810..., Poznań [1809].

Directorium officii divini ac missarum juxta rubricas generales breviarii & missalis Romani nec non decreta S. R. C. ad usum Almae Ecclesiae Metropolitanae & Archidiececesis Gnesnensis accommodatum pro anno domini MDCCCVII 1807..., Poznań [1806].

Directorium officii divini ac missarum juxta rubricas generales breviarii & missalis Romani nec non decreta S. R. C. ad usum Almae Ecclesiae Metropolitanae & Archidiececesis Gnesnensis accommodatum pro anno domini MDCCCVIII 1808..., Poznań [1807].

„Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego”, (1844) nr 255, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/282045/display/Default> (dostęp: 21.07.2022).

Jamiołkowski Stanisław, *Introdukcja*, w: *Encyklopedia kościelna podług teologicznej encyklopedji Wetzera i Weltego z licznemi jej dopelnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, t. 8, wyd. M. Nowodworski, Warsza-

- wa 1876, s. 227-228, <https://polona.pl/item/encyklopedja-koscielna-podlug-teologicznej-encyklopedji-wetzera-i-weltego-z-licznemi,NDA3Mzg0NzQ/7/#info:meta-data> (dostęp: 16.02.2022).
- Kalendarzyk polityczny na rok 1841*, wyd. F. Radziszewski, Warszawa 1841, <https://bcu.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/88845/edition/79743/content> (dostęp: 4.09.2022).
- „*Kościółowi mojemu jako ukochanej oblubienicy mojej*”. *Wybór testamentów duchownych małopolskich z XVII wieku*, wyd. E.E. Wróbel, Kraków 2010.
- „*Kurjer Warszawski*”, (1844) nr 305, <https://fbc.pionier.net.pl/details/nnTq4kr> (dostęp: 21.07.2022).
- Linde Samuel Bogumił, *Słownik języka polskiego*, t. 3, Warszawa 1812, <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/8182/edition/13038/content> (dostęp: 15.08.2022).
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislavie-Calisiensis pro anno 1823*, Warszawa [1822].
- Ordo divini officii ad usum dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis Pro A. 1 post Bisextilem 1829*, Warszawa [1828].
- Ordo divini officii ad usum universi cleri saecularis dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Bissextili MDCCCXX*, Warszawa [1819].
- Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich*, t. 2, Poznań 1826, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/61980/edition/77797/> (dostęp: 25.07.2022).
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, red. F. Sulimierski, W. Walewski, B. Chlebowski, Warszawa 1881; t. 11, red. B. Chlebowski, Warszawa 1890, http://dir.icm.edu.pl/Sownik_geograficzny/ (dostęp: 9.09.2022).
- Słownik języka polskiego*, t. 2, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1902; t. 6, Warszawa 1915, <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/2654/display/Default> (dostęp: 21.07.2022), <https://crispa.uw.edu.pl/object/files/8908/display/Default> (dostęp: 25.07.2022).
- Tabella miast, wsi, osad Królestwa Polskiego z wyrażeniem ich położenia i ludności alfabetycznie ułożona w Biórze Kommissyi Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji*, t. 2, Warszawa 1827, <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/show-content/publication/edition/110117?id=110117> (dostęp: 10.09.2022).
- Topografičeskaâ karta Carstva Pol'skago, Topograficzna karta Królestwa Polskiego, Kwatermistrzostwo Generalne Wojska Polskiego*, Warszawa 1839-[1843], sektor K2S5 Sieradz, <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/12313/edition/831/content> (dostęp: 10.09.2022).
- „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich. Część I*, oprac. D. Złotkowski, Częstochowa 2005.
- „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z pierwszej połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich. Część II*, oprac. D. Złotkowski, Częstochowa 2006.
- „*Wiedząc dobrze to z wyroków Boga Najwyższego, iż kto się rodzi, umierać musi...*”. *Testamenty z połowy XIX wieku w świetle akt notariuszy częstochowskich. Część III. 1834-1865*, oprac. D. Złotkowski, Częstochowa 2011.
- „*Wszyscy śmiertelni jesteśmy i dlatego rozrzadzamy majątności swoje*”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI-XVIII wiek)*, oprac. K. Justyniarska-Chojak, Kielce 2014.

Opracowania

- Bieda Justyna, *Testament – prawo a praktyka Królestwa Polskiego w świetle akt notariuszy zgięskich w latach 1826-1875*, Łódź 2013.
- Bieda Justyna, *Testamenty publiczne na ziemiach Królestwa Polskiego w świetle praktyki notarialnej na przykładzie działalności kancelarii notarialnych w Zgierz w latach 1826-1875*, Łódź 2011.
- Chorażyczewski Waldemar, Rosa Agnieszka, *Egodokumenty – egodokumentalność – analiza egodokumentalna – spuścizna egodokumentalna*, w: *Egodokumenty. Tradycje historyograficzne i perspektywy badawcze*, red. W. Chorażyczewski, A. Pacevičius, S. Roszak, Toruń 2015, s. 11-21.
- Głąb Zbigniew, *Bractwo literackie w Lutomiersku w świetle testamentu Pawła Dawida z 1604 roku*, „Rocznik Łódzki”, 61 (2014) s. 181-188, http://roczniklodzki.uni.lodz.pl/rocznik_61/Rocznik_Lodzki_61.pdf (dostęp: 9.09.2022).
- Główka Dariusz, *Majątek osobisty duchowieństwa katolickiego w Koronie w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 2004.
- Gołaszewski Łukasz, *Knyszyńskie testamenty składane ustnie wobec władz miejskich na przełomie XVII i XVIII wieku. Teksty autorstwa umiarkujących, czy też pisarzy miejskich?*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 62 (2014) nr 3, s. 345-366, <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/75147/edition/54970/content> (dostęp: 25.07.2022).
- Ihnatowicz Ireneusz, Andrzej Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, Warszawa 2003.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lep-szy, Wrocław 1953.
- Jarozek Kazimierz, *Problematyka włościańska w testamentach właścicieli ziemskich guberni radomskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego” (*Wiś między Wisłą a Pilicą w XIX wieku. Wiś – dwór – plebania w kręgu wzajemnych oddziaływań*), 37 (2002) z. 1-4, s. 61-68.
- Jawor Grażyna, *Stale formuły w testamentach polskich*, „Rozprawy Komisji Językowej”, 12 (1981) s. 217-233.
- Jemielity Witold, *Czwarta część majątku po zmarłych proboszczach dla parafii w Królestwie Polskim*, „Prawo Kanoniczne”, 37 (1994) nr 1-2, s. 259-268, <https://docplayer.pl/25693565-Witold-jemielity-czwarta-czesc-majatku-po-zmarlych-proboszczach-dla-parafii-w-krolestwie-polskim.html> (dostęp: 10.09.2022).
- Jemielity Witold, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972.
- Jougan Alojzy, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992.
- Jurek Jakub, Aleksandra Salamończyk, *Nieznany zabytek Sieradza – kancelaria wybitnego archiwisty, rejenta Antoniego Pastrokońskiego (1773-1843)*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2015) nr 3, s. 20-23, <https://cyfrowa.pbp.sieradz.pl/teka/doc/2852/online> (dostęp: 25.08.2022).
- Kazimierski Józef, *Akty notarialne i ich znaczenie dla badań historycznych XIX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 4 (1959) s. 109-124.
- Klint Paweł, *Edycje testamentów szlacheckich z ksiąg grodzkich wielkopolskich i ziemi halickiej z XVII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63 (2015) nr 4, s. 647-660, https://rcin.org.pl/Content/62507/WA308_81862_P329_Edycje-testamentow_I.pdf (dostęp: 22.07.2022).
- Kobieliński Stanisław, *Kolegiata*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. B. Migut, Lublin 2002, kol. 327.
- Kołodowski Józef Kalasanty, *Wiadomość o kościele i infulacji w Łasku*, w: *Łask. Dzieje miasta*, red. J. Śmiałowski, Łask 1998, s. 526.

- Kosiński Józef, *Antoni Paparona Pstrokoński i o. Zefiryn Kołomyjski – słynne postacie z historii Sieradza*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (1992) nr 4, s. 15-18, <https://cyfrowa.pbp.sieradz.pl/teka/doc/29/online> (dostęp: 24.08.2022).
- Kowalik Joanna, *Ludność miast i wsi w świetle dokumentacji kancelarii notarialnych miasta Biała Podlaska z XIX i początku XX wieku*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, 9 (2011) s. 40, s. 33-41, <http://radzynskirocznik.pl/wp-content/uploads/2017/02/kowalik-1.pdf> (dostęp: 16.04.2016).
- Kozak Szczepan, *Acta notarialne jako źródło historyczne. Metodologia i kierunki badań, postulaty badawcze*, „Studia Źródłoznawcze”, 46 (2009) s. 141-152, https://rcin.org.pl/Content/28592/WA303_41861_B88-SZ-R-46-2009_Kozak.pdf (dostęp: 9.09.2022).
- Kozłowska Teresa, *Walewscy herbu Kolumna z Kobylnik w świetle akt notarialnych z lat 1810-1834*, w: *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. S. Piątkowski, K. Skupieński, Radom 2004, s. 63-67.
- Krochmal Jacek, *Przemyskie testamenty staropolskie*, „Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 6 (1989) s. 133-160.
- Kujawski Witold, *Kościelne dzieje Sieradza*, Włocławek 1998.
- Kujawski Witold, *Parafie diecezji włocławskiej. Okres kujawsko-kaliski 1818-1925*, Włocławek 2018.
- Łosowski Janusz, *Kancelaria grodzka chełmska od XV do XVIII wieku. Studium o urzędzie, dokumentacji, jej formach i roli w życiu społeczeństwa staropolskiego*, Lublin 2004.
- Majdański Jacek, *Kościół św. Wawrzyńca w Stolcu*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (1987) nr 4, s. 9-10, <https://cyfrowa.pbp.sieradz.pl/teka/doc/9/online> (dostęp: 16.07.2022).
- Malec Dorota, *Dzieje notariatu polskiego*, Kraków 2007.
- Mazurkiewicz Józef, *Znaczenie akt notarialnych dla badań nad własnością w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Nauki Filozoficzne i Humanistyczne”, 20 (1965) s. 115-126.
- Milczarek Jan, *Grób Antoniego Paparony Pstrokońskiego na cmentarzu rzymskokatolickim w Sieradzu*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2013) nr 4, s. 36-37, <https://cyfrowa.pbp.sieradz.pl/teka/doc/2271/online> (dostęp: 25.08.2022).
- Moczulska Agnieszka, *Inwentarze, protokoły licytacji, interczy i testamenty zawarte w aktach notarialnych z obszaru Królestwa Polskiego w XIX wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 22 (1977) s. 217-224.
- Morys-Twarowski Michael, *Testament Jana Śliwki z 1873 roku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, (2012) nr 139, s. 169-174, https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/73695/morys-twarowski_testament_jana_sliwki_2012.pdf (dostęp: 31.08.2022).
- Nejman Elżbieta Halina, *Szlachta sieradzka XIX wieku. Herbarz*, Zduńska Wola 2017, <http://www.tpzw.pl/files/herbarz/c-f.pdf> (dostęp: 26.12.2019).
- Od redakcji, *Tablica dla Antoniego Pstrokońskiego*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2018) nr 4, s. 2, <https://cyfrowa.pbp.sieradz.pl/teka/doc/2965/online> (dostęp: 24.08.2022).
- Popiołek Bożena, *Woli mojej ostatniej testament ten... Testamenty staropolskie jako źródło do historii mentalności XVII i XVIII wieku*, Kraków 2009.
- Różański Mieczysław, *Duchowieństwo parafialne archidiaconatu uniejowskiego w XVIII wieku. Studium propozograficzne*, Łódź 2010.
- Skupieński Krzysztof, *Notariat i akta notarialne jako przedmiot badań historyka*, w: *Notariat i akta notarialne na ziemiach polskich w XIX-XX wieku*, red. S. Piątkowski, K. Skupieński, Radom 2004, s. 11-18.

- Suchojad Henryk, *Metodologiczne i praktyczne uwarunkowania edycji testamentów – kilka uwag na kanwie publikacji Cui contingit nasci*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63 (2015) nr 4, s. 603-609, <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/81857/edition/62502/content> (dostęp: 22.07.2022).
- Sumowski Marcin, *Duchowni w testamentach mieszczańskich – mieszczanie w testamentach duchownych. Zapisy ostatniej woli jako źródła do badania powiązań (Prusy, XV – początek XVI wieku)*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 68 (2020) nr 3, s. 315-334, <https://journals.iaepan.pl/khkm/article/view/2486/2361> (dostęp: 22.07.2022).
- Szkutnik Piotr, *Akta dziekana brzeźnickiego 1819-1867. Studium urzędu i dokumentacji*, Łódź 2012.
- Szkutnik Piotr, *Duchowieństwo dekanatu szadkowskiego w roku 1835*, „Biuletyn Szadkowski”, 7 (2007) s. 27-60, <https://czasopisma.uni.lodz.pl/biuletynszadkowski/article/view/13713/13248> (dostęp: 10.09.2022).
- Szkutnik Piotr, *Legaty na rzecz bractw kościelnych w Szadku w latach 50-tych XIX w.*, „Biuletyn Szadkowski”, 16 (2016) s. 63-75, https://repozytorium.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/21160/0_3_%5B63%5D_75_Szkutnik.pdf (dostęp: 10.09.2022).
- Szkutnik Piotr, *Testament mieszcżanki szadkowskiej Doroty Czygańskiej z Lipińskich z 1693 r.*, „Biuletyn Szadkowski”, 14 (2014) s. 97-111, <https://czasopisma.uni.lodz.pl/biuletynszadkowski/article/view/13791/13328> (dostęp: 10.09.2022).
- Szubzda Józef, *Kościół chartupskie i ich twórcy*, „Na Sieradzkich Szlakach”, (2007) nr 2, s. 32-41, <https://cyfrowa.bpb.sieradz.pl/teka/doc/136/online> (dostęp: 4.09.2022).
- Szymańska Halina, Śmiałowski Józef, *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion”, 30 (1959) s. 43-67, <https://www.archiwa.gov.pl/poznaj/publikacje/archeion/> (dostęp: 9.09.2022).
- Tandecki Janusz, Kopiński Krzysztof, *Edytorstwo źródeł historycznych*, Warszawa 2014.
- Tomaszewicz Andrzej, *Zapisy testamentowe i darowizny na cele dobroczynne w guberni kaliskiej 1865-1914*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku”, 6 (2009) s. 79-122, <https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/11352/06Tomaszewicz.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (dostęp: 25.07.2022).
- Tymiakin Leszek, *O formułach w XVII-wiecznym testamencie przemyskim*, „Rocznik Przemyski”, 27 (1990) s. 141-145.
- Właźlak Władysław Piotr, *Dzieje kościelne Pajęczna*, Pajęczno 2005.
- Włodarczyk Agnieszka, *Notariat. Przeszłość i możliwości naukowej eksploracji (na przykładzie spuścizny notariuszy wieluńskich w XIX w.)*, „Rocznik Wieluński”, 9 (2009) s. 215-228, https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Rocznik_Wielunski/Rocznik_Wielunski-r2009-t9/Rocznik_Wielunski-r2009-t9-s215-228/Rocznik_Wielunski-r2009-t9-s215-228.pdf (dostęp: 17.12.2021).
- Włodarczyk Zdzisław, *Wieluńskie w dobie Prus Południowych 1793-1806*, Wieluń 2005.
- Wróbel Elżbieta Elena, *Istotne pytania związane z edycją testamentów duchownych okresu staropolskiego*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 63 (2015) nr 4, s. 577-584, <https://www.rcin.org.pl/dlibra/publication/81855/edition/62500/content> (dostęp: 22.07.2022).